

De verklaringen van de verdachte en getuigen in het proces-verbaal van de terechtzitting

D.V.A. Brouwer , datum 15-03-2009

Datum

15-03-2009

Auteur

D.V.A. Brouwer [M](#)

Auteursprofiel

[D.V.A. Brouwer](#)

Vakgebied(en)

Strafprocesrecht / Terechtzitting en beslissingsmodel

Wetingang

Sv art. 341; Sv art. 342;

D.V.A. Brouwer [M](#)

1. Inleiding

De verklaringen van verdachten, getuigen en deskundigen kunnen op verschillende wijzen meewerken tot het bewijs. Volgens artikel 341 en 342, telkens eerste lid, Sv wordt onder de verklaring van een verdachte of getuige verstaan hun 'bij het onderzoek op de terechtzitting gedane opgave (respectievelijk mededeling) van feiten of omstandigheden (...)'. Deze bewijsmiddelen zijn ten gronde niet-schriftelijk van aard: in de meeste gevallen beraadslaagt de rechter immers over de bewijsvraag op een moment dat de ter terechtzitting afgelegde verklaringen nog niet op schrift beschikbaar zijn. [1](#) Dat is met name inzichtelijk in zaken die door de politierechter worden beoordeeld. Gewoonlijk doet de politierechter onmiddellijk na de sluiting van het onderzoek ter terechtzitting mondeling uitspraak (vergelijk artikel 378 lid 1 Sv). Bij die uitspraak kan de politierechter zijn of haar overtuiging mede baseren op de *mondelijke* verklaringen van verdachte en getuigen, zoals ter terechtzitting afgelegd en begrepen. In geval van een schriftelijk vonnis (of in geval een mondelinge uitspraak in gevolge artikel 378 lid 2 Sv op schrift moet worden gesteld) slaan de ter terechtzitting afgelegde verklaringen neer in het proces-verbaal van de terechtzitting. Alleen op die wijze kunnen de ter terechtzitting afgelegde verklaringen onderdeel gaan uitmaken van de (schriftelijke) bewijsconstructie. [2](#)

Het tweede lid van artikel 341 Sv bepaalt dat 'zodanige opgave van feiten of omstandigheden', door de verdachte elders dan ter terechtzitting gedaan, tot het bewijs kan meewerken, indien daarvan uit enig wettig bewijsmiddel blijkt. Die wettige bewijsmiddelen zullen in de meeste gevallen schriftelijke bronnen zijn. [3](#) Deze schriftelijke bronnen, waaruit de verklaring van de verdachte kan blijken, worden omschreven in artikel 344, eerste lid Sv. Van de in deze bepaling genoemde categorieën bescheiden is die van artikel 344, eerste lid onder 2e Sv - processen-verbaal en andere geschriften, in de wettelijke vorm opgemaakt door daartoe bevoegde colleges en personen - veruit de belangrijkste.

In de praktijk zijn de meest voorkomende schriftelijke bronnen voor de verklaringen van de verdachte en getuigen de zogenoemde 'processen-verbaal van verhoor', die in de loop van het opsporingsonderzoek zijn opgemaakt door opsporingsambtenaren (politie of bijvoorbeeld FIOD). Een andere veel geziene kenbron is het proces-verbaal dat door een rechter-commissaris is opgemaakt bij gelegenheid van een verhoor van een getuige of van de verdachte.

Voor deze bijdrage is met name van belang een derde hier te noemen bescheid dat kan worden gerekend tot de in artikel 344, eerste lid onder 2e Sv bedoelde geschriften: processen-verbaal van *andere* terechtzittingen dan de terechtzitting waar de beslissing op is gebaseerd. Een proces-verbaal van een terechtzitting is immers niet slechts het verslag van het verloop van de zitting (vergelijk artikel 326, eerste lid, Sv), maar dient ingevolge het tweede lid van artikel 326 Sv ook de 'zakelijke inhoud' te bevatten van de verklaringen van de getuigen, deskundigen en verdachten. Daardoor kan zo'n proces-verbaal ook materiaal bevatten dat bij enig later moment van waarheidsvaststelling van belang kan zijn. Dat belang wordt gediend door artikel 344, eerste lid onder 2e Sv. Zodoende kan in hoger beroep het proces-verbaal van de terechtzitting in eerste aanleg - met de daarin opgenomen verklaringen - als bewijsmiddel worden aanvaard, of kan het proces-verbaal van een eerdere zitting [4](#) - wederom: met de daarin opgenomen verklaringen - ook voor het bewijs worden gebruikt, in het geval ná die zitting het onderzoek wegens gewijzigde samenstelling van de kamer opnieuw is aangevangen. [5](#)

Zo laten zich verschillende gebruiksmogelijkheden aanwijzen voor de in een proces-verbaal van een terechtzitting opgetekende verklaringen: zij kunnen bouwsteen zijn voor de schriftelijke bewijsconstructie van de op de terechtzitting volgende en gebaseerde beslissing, en zij kunnen als schriftelijk bewijsmiddel worden gebruikt bij een bewijsbeslissing van een *ander* (samengesteld) forum. Een derde functie van de opgetekende verklaringen ligt eigenlijk tussen beide voorgaande

in: sommige zaken vergen meerdere zittingsdagen. Als die zittingsdagen in tijd ver uit elkaar liggen, dan 'verdamp't het mondelinge bewijsmiddel - de verklaring die op een eerdere zitting is afgelegd - naarmate het geheugen van de rechters vervaagt. Slechts voor zover een eerder afgelegde verklaring in het proces-verbaal van de eerdere terechtzitting is vastgelegd, blijft zij bruikbaar voor de latere bewijsbeslissing van (hetzelfde) forum. Dit is de achtergrond van artikel 281, vierde lid, Sv.

Deze verschillende gebruiksmogelijkheden en functies van het proces-verbaal van de zitting maken het van groot belang dat de in het proces-verbaal is opgenomen zakelijke weergave van de ter terechtzitting afgelegde verklaringen juist en volledig is. Maar klachten over de kwaliteit van het proces-verbaal zijn bepaald geen zeldzaamheid: zowel advocaten als officieren van justitie kunnen moeiteloos de praktijkvoorbeelden uit de mouw schudden, waarbij een proces-verbaal van een terechtzitting op essentiële punten onvolledig, onjuist, of ook ronduit onbegrijpelijk was. Dat roept om een nadere beschouwing van de wettelijke regels rond de totstandkoming van het proces-verbaal van de zitting en van de wijze waarop zo'n proces-verbaal feitelijk wordt geproduceerd. Op welke wijze is nu juridisch en feitelijk gewaarborgd, dat in het proces-verbaal een juiste en volledige weergave van de ter zitting afgelegde verklaringen wordt opgenomen?

In de beantwoording van die vraag bespreek ik in paragraaf 2 op welke wijze de verslaglegging *buiten* de terechtzitting, in het vooronderzoek, is geregeld. Daarna, in paragrafen 3 en 4, bespreek ik achtereenvolgens de wettelijke voorschriften die de totstandkoming van het zittings proces-verbaal regelen en de feitelijke gang van zaken bij de uitwerking van die processen-verbaal. Paragraaf 5 is gewijd aan een bespreking van de mogelijkheden die procespartijen hebben om invloed uit te oefenen op de wijze waarop een verklaring in het proces-verbaal van de zitting wordt opgenomen. Paragraaf 6 ten slotte bevat de conclusies en enkele suggesties voor verbetering.

2 De verklaring in het vooronderzoek

De voorschriften en de praktijk rond de totstandkoming van het proces-verbaal van de zitting krijgen reliëf door een vergelijking met de wijze waarop in het vooronderzoek afgelegde verklaringen op schrift worden gesteld. Ik bespreek achtereenvolgens het proces-verbaal van de rechter-commissaris en het proces-verbaal van de opsporingsambtenaar.

Processen-verbaal van verhoor van de rechter-commissaris

De artikelen 172 en 174 Sv geven instructies aan de rechter-commissaris omtrent de vorm van zijn proces-verbaal. [\[6\]](#) Van de genoemde bepalingen is in dit verband met name artikel 174 Sv van belang. Volgens het eerste lid van dit artikel ondertekent elke getuige, deskundige of verdachte zijn verklaring, 'nadat die hem is voorgelezen of door hem is gelezen en hij verklaard heeft daarbij te volharden.' De achtergrond van dit voorschrift is tweeledig: [\[7\]](#) Allereerst wordt met voorlezing bewerkstelligd dat de getuige, verdachte of deskundige wordt geïnformeerd over de wijze waarop zijn mondelinge verklaring op schrift is neergeslagen. Niet onbelangrijk is dat hiermee voor de gehoorde de mogelijkheid ontstaat om fouten in het dictaat te corrigeren, of om verduidelijkingen of aanvullingen op te laten nemen. Anderzijds is de bedoeling van ondertekening dat de authenticiteit en de betrouwbaarheid van de verklaring daardoor wordt vergroot. Het feit dat de gehoorde zijn verklaring met zijn handtekening heeft te bekrachtigen wordt geacht hem ervan te doordringen dat hij de door hem afgelegde verklaring - althans de schriftelijke samenvatting daarvan - tamelijk onherroepelijk voor zijn rekening neemt. Hij wordt immers juist *door* zijn ondertekening 'vastgepind' op de schriftelijke weerslag van zijn mondelinge verklaring. Te meer omdat hij vóór ondertekening omtrent de inhoud van de verklaring is geïnformeerd.

Processen-verbaal van verhoor van opsporingsambtenaren

Een met artikel 174 Sv vergelijkbare bepaling ontbreekt voor het verhoor door opsporingsambtenaren, zo heeft ook de Hoge Raad uitdrukkelijk vastgesteld. [\[8\]](#) Toch is standaard politiepraktijk dat een proces-verbaal van verhoor aan het slot een zinsnede bevat als 'na voorlezing volhard en ondertekend' of 'na doorlezing van deze tekst verklaar ik dat dit een juiste weergave is van wat ik heb verklaard'. Deze in de praktijk gebruikelijke gang van zaken is niet terug te voeren op een voorschrift uit het Wetboek van Strafvordering. [\[9\]](#) Ook de Ambtsinstructie voor de politie [\[10\]](#) bevat geen voorschriften met betrekking tot de inrichting van het proces-verbaal. [\[11\]](#) [\[12\]](#)

De achtergrond van de door opsporingsambtenaren algemeen gehanteerde vorm bij het opmaken van een proces-verbaal van verhoor moet dan ook niet worden gezocht in enig wettelijk voorschrift, maar in de omstandigheid dat deze vorm in de praktijk kennelijk bruikbaar en waardevol is gebleken. We kunnen aannemen dat de waarde van deze vorm in dezelfde twee samenhangende aspecten ligt als hiervoor al besproken in het kader van artikel 174 Sv: de gehoorde wordt *door* zijn ondertekening 'vastgepind' op de schriftelijke weerslag van zijn mondelinge verklaring, *omdat* hij vóór ondertekening inzicht en inspraak heeft gehad in de wijze waarop de mondelinge verklaring op schrift is neergeslagen.

Toch gebeurt het regelmatig dat een verdachte zich ter terechtzitting op het standpunt stelt, dat de schriftelijke verklaring, zoals hij die bij de politie ondertekend heeft, *geen* juiste weergave van zijn mondelinge afgelegde verklaring is. Het standpunt van de verdachte is in deze gevallen dat hij niet mag worden vastgepind op zijn ondertekende verklaring, omdat zijn handtekening niet uit (volledig) vrije wil is gezet, maar het resultaat is geweest van gebrek aan nauwkeurige correctie of

door de één of andere vorm van pressie door de verhorende ambtenaren. In hoeveel procent van de gevallen deze beweringen van verdachten terecht dan wel ten onrechte zijn, kan met geen mogelijkheid worden vastgesteld. De recente ervaringen hebben in elk geval wel geleerd dat dergelijke beweringen zeker niet in alle gevallen zonder grond zijn. ^[13] Het is om deze reden dat het programma 'Versterking opsporing en vervolging' ^[14] voorschrijft dat verhoren van de verdacht in ernstige zaken visueel en auditief worden vastgelegd. Daarmee wordt de deugdelijkheid van de schriftelijke neerslag van de mondelinge verklaring toetsbaar, en kan ook tot op zekere hoogte worden uitgesloten dat de verdachte de verklaring om oneigenlijke redenen ondertekent. Een ander probaat middel is het toelaten van de raadsman van de verdachte tot het verhoor. In de gevallen waarin de raadsman van de verdachte de deugdelijkheid van de schriftelijke neerslag van de mondelinge verklaring heeft kunnen toetsen, en de omstandigheden rond de ondertekening van de verklaring heeft kunnen observeren, verdwijnt veel van de ruimte voor de verdachte om te betogen dat de door hem ondertekende verklaring geen deugdelijke weergave is van zijn mondelinge verklaring. Met name FIOD en Functioneel Parket hebben deze les geleerd, ^[15] en staan dan ook op tamelijk ruime schaal toe dat de raadsman van de gehoorde (verdachte of getuige) bij het verhoor aanwezig is. ^[16] Het debat over de toegang van de advocaat tot het politieverhoor is overigens in een stroomversnelling gekomen door de recente uitspraak van het EHRM in de zaak *Salduz tegen Turkije*, ^[17] waarin het EHRM oordeelde dat 'the rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statements made during police interrogation without access to a lawyer are used for a conviction.' Volgens sommige auteurs moet uit deze uitspraak worden afgeleid dat de raadsman in beginsel niet meer de toegang kan worden geweigerd bij de politieverhoren van zijn cliënt. ^[18]

3 Het proces-verbaal van de zitting - wettelijke voorschriften

Bezien we dan de voorschriften die betrekking hebben op de wijze waarop de ter terechtzitting afgelegde verklaringen worden vastgelegd.

Het proces-verbaal van de terechtzitting wordt door de voorzitter (of door één van de rechters die over de zaak heeft geoordeeld ^[19]) en de griffier vastgesteld en ondertekend (artikel 327 Sv). Volgens het tweede lid van artikel 326 Sv behelst het proces-verbaal de 'zakelijke inhoud' van de verklaringen van de getuigen, deskundigen en verdachten. In het algemeen kan er echter mee worden volstaan dat van een zitting slechts een zogenoemde verkort proces-verbaal wordt opgemaakt (artikel 327a lid 1 Sv). Wat daaronder moet worden verstaan, wordt in artikel 138c Sv omschreven. In dit verband volstaat de opmerking dat een verkort proces-verbaal *niet* een weergave bevat van de door verdachten, getuigen of deskundigen ter terechtzitting afgelegde verklaringen. Het verkorte proces-verbaal wordt aangevuld tot een volledig proces-verbaal indien tegen het vonnis of arrest een rechtsmiddel wordt aangewend. ^[20] Het derde lid van artikel 365a Sv schrijft voor dat dit binnen 4 maanden na de aanwending van het rechtsmiddel moet gebeuren - binnen 3 maanden als de verdachte zich in voorlopige hechtenis bevindt - maar overschrijding van deze termijn wordt niet gesanctioneerd. ^[21]

Voor het proces-verbaal van de terechtzitting ontbreekt een bepaling als artikel 174 Sv, dat slechts geldt voor het proces-verbaal van verhoor dat wordt opgemaakt door de rechter-commissaris, of een daarmee overeenkomende staande praktijk, zoals algemeen gehanteerd door opsporingsambtenaren. De persoon die ter terechtzitting wordt gehoord als verdachte, getuige of deskundige, wordt niet voorgehouden hoe zijn verklaring in het proces-verbaal van de terechtzitting wordt samengevat - laat staan dat de gehoorde de kans krijgt de schriftelijke neerslag van zijn verklaring te corrigeren of aan te vullen. Integendeel: veelal krijgt de verdachte het proces-verbaal van de zitting - met daarin de schriftelijke neerslag van zijn verklaring ter terechtzitting - eerst geruime tijd na de uitspraak voor het eerst te zien, hetzij in de voorbereiding van de zitting in hoger beroep, hetzij als onderdeel van het dossier zoals dat na het wijzen van het arrest in hoger beroep bij de Hoge Raad is binnengekomen. De ter zitting gehoorde getuigen en deskundigen krijgen echter het schriftelijke substraat van hun ter zitting afgelegde verklaringen gewoonlijk nooit te zien.

Een interessante uitzondering op de algemene gang van zaken bij het vastleggen van ter terechtzitting afgelegde verklaringen is te vinden in artikel 295 lid 2 en 3 Sv. Deze bepalingen regelen de gang van zaken nadat ter terechtzitting het vermoeden van meened door een aldaar gehoorde getuige is gerezen. Volgens het tweede lid van artikel 295 Sv wordt dan dadelijk door de griffier een proces-verbaal opgemaakt dat de verklaring van de getuige bevat. ^[22] Dit proces-verbaal wordt vervolgens door voorzitter, de rechters en de griffier ondertekend. Daarna wordt - zo het derde lid - de verklaring aan de getuige voorgelezen, die vervolgens bij volharding wordt gevraagd de verklaring te ondertekenen. Volgens Blok en Besier strekt deze procedure ertoe 'een waarborg te scheppen voor de juiste weergave van zijne verklaring en hem een later beroep op de onjuistheid daarvan geheel af te snijden.' ^[23]

Het verschil met de totstandkoming van het reguliere proces-verbaal van de terechtzitting ligt natuurlijk hierin, dat bij het vastleggen van een verklaring van een vermoed meinedige getuige, dat proces-verbaal vooral dient voor de *latere* oordeelsvorming door een *andere* rechter - te weten de rechter die over een tenlastelegging wegens meened zal hebben te oordelen. Hierin komt het proces-verbaal van meened overeen met het proces-verbaal van verhoor dat wordt opgemaakt door een opsporingsambtenaar of een rechter-commissaris in het vooronderzoek: ook de rechter-commissaris schrijft zijn proces-verbaal ten behoeve van de latere oordeelsvorming door een andere rechter. In het systeem van het Wetboek van Strafvordering heeft het 'gewone' proces-verbaal van de terechtzitting die functie niet of in elk geval niet primair: het

rechterlijke forum dat het zittings proces-verbaal opmaakt, heeft op het moment van opmaken in verreweg de meeste gevallen al geoordeeld op grondslag van de mondelinge verklaringen die terechtzitting zijn afgelegd. Dit onderscheid proeft men ook in de parlementaire gedachtewisseling naar aanleiding van het voorgestelde artikel 282 Sv - artikel 284 van het uiteindelijk vastgestelde Wetboek, het huidige artikel 290 Sv. Het tweede lid van dit artikel bepaalt dat de getuige voorafgaand aan het afleggen van zijn verklaring wordt beëdigd. In de parlementaire geschiedenis is gedebatteerd over de vraag of de getuige niet beter een bevestigende eed *achteraf* kon afleggen. [24] Deze vorm vereist een op schrift gestelde samenvatting van hetgeen de getuige ter zitting heeft verklaard, die dan vervolgens door de getuige onder ede ('assertorisch') wordt bekrachtigd.

De voorstanders van deze assertorische eed wensten een stelsel, 'waarin voldoende waarborg wordt verkregen, dat getuigenverklaringen nauwgezet en niet buiten de getuige om in schrift worden gesteld (...). Het proces verbaal der zitting zou moeten worden voorgelezen'. [25] In zijn antwoord op deze opmerkingen uit de Tweede Kamer besprak de minister op welke wijze men de meest waarheidsgetrouwe getuigenverklaring zou kunnen bekomen, waarna hij concludeerde:

'Kortom, al laat men den getuige zijne genotuleerde verklaring onder eede bevestigen, in werkelijkheid verkrijgt men daardoor geenszins, dat nu ook aan het bezworen stuk zijner verklaring eene bijzonder groote beteekenis voor de overtuiging van den rechter toekomt of ook zelfs maar wordt toegekend. Immers voor de overtuiging van den rechter zal de geheele verklaring van den getuige, ook voor zover zij niet genotuleerd is (...) van belang blijven, ook al laat men den getuige slechts de notulen van een deel zijner verklaringen onder eede bevestigen (cursivering conform origineel).'

[26]

Het *mondelinge* karakter van het onderzoek ter zitting staat in de redenering van de minister voorop. Het belang van een nauwkeurige weergave van de ter zitting afgelegde verklaringen in het proces-verbaal van de zitting speelde in de argumentatie van de minister geen rol. Dat is opmerkelijk - en ook wel onbevredigend - omdat ook in 1917 het ontwerp Wetboek van Strafvordering bijvoorbeeld al bepaalde dat in hoger beroep het gerechtshof mede zou oordelen naar aanleiding van het onderzoek op de terechtzitting in eerste aanleg - dat voor het hof kenbaar zou zijn uit het proces-verbaal van de terechtzitting dat door de rechtbank werd opgemaakt.

Men zou kunnen zeggen dat de wetgever, door tamelijk eenzijdig de nadruk te leggen op het mondelinge karakter van het eindonderzoek, een minder nauwkeurige vastlegging van de ter zitting afgelegde verklaringen in het proces-verbaal op de koop heeft toegenomen. Deze keuze van de wetgever is begrijpelijk, maar ligt minder voor de hand - en wordt zelfs problematisch - in de gevallen waarin de in het proces-verbaal van de terechtzitting vastgelegde verklaringen wél de grondslag (kunnen) vormen voor latere beslissingen van andere rechters. En laat dat nu juist het gevolg zijn van het al genoemde artikel 344, eerste lid onder 2e Sv, dat (volgens de interpretatie van deze bepaling in de rechtspraak) inhoudt dat het proces-verbaal van een terechtzitting door elk ander rechterlijk forum voor het bewijs gebruikt kan worden.

4 Het proces-verbaal van de zitting - feitelijke wijze van totstandkoming

Bezien we vervolgens op welke wijze het proces-verbaal van de zitting in de praktijk tot stand komt.

Volgens artikel 326 Sv houdt de griffier aantekening van hetgeen ter terechtzitting voorvalt. Artikel 327 Sv bepaalt dat het proces-verbaal door de voorzitter, of door één van de rechters die over de zaak heeft geoordeeld, en de griffier wordt vastgesteld en ondertekend. De aantekeningen die de griffier op de voet van artikel 326 Sv in de loop van de zitting maakt, vormen aldus de grondstof voor het proces-verbaal, en de daarin weergegeven verklaringen van getuigen, deskundigen en verdachte. In een beperkt aantal gevallen - met name in de grotere, complexere zogenoemde 'megazaken' - worden de zittingsdagen op geluidsband opgenomen. [27] In de overgrote meerderheid van de gevallen wordt dit hulpmiddel niet ingezet. Dat maakt de vraag relevant hoe de griffier is geëquipeerd voor zijn zittingswerk, en langs welke feitelijke werkwijze hij tot de uitwerking van het concept proces-verbaal komt.

Anders dan voor rechterlijke ambtenaren, stelt de wet voor de benoembaarheid tot griffier geen eisen aan de vooropleiding. [28] Met name hoeven zij geen afgeronde juridische opleiding te hebben. Men komt dan ook in de praktijk verschillend gekwalificeerde griffiers tegen. Zo treden Raio's in de eerste zes maanden van hun opleiding als griffier van de strafkamer op [29], komt men de in het algemeen meer of zeer ervaren 'vaste' griffiers tegen, of ontmoet men in een zaak een 'buitengriffier'. Deze buitengriffiers zijn oproepkrachten, veelal rechtenstudenten, die vanaf hun derde of vierde studiejaar één of twee zittingen per maand 'griffieren'. Bij de aanvang van hun aanstelling ontvangen zij geen bijzondere training of opleiding - waarbij met name gedacht kan worden aan stenografie.

Anders dan (veelal) de zittingsrechter(s), heeft de griffier het dossier niet in alle gevallen bestudeerd voorafgaand aan de zitting. Met name bij politierechterzaken kan de voorbereiding van de griffier er bij in schieten, als dossiers door het parket laat worden aangeleverd, en de politierechter die dossiers vervolgens zelf ter voorbereiding nodig heeft. De griffier noteert in die gevallen de verklaringen die ter zitting worden afgelegd zonder de context te kennen waar die verklaringen in begrepen moeten worden. Voor zover bekend vindt er geen structureel toezicht plaats (bijvoorbeeld door de voorzitter van de kamer) op de kwaliteit van de aantekeningen van de griffier.

Zoals volgt uit het al genoemde artikel 327a Sv worden de aantekeningen van de griffier in de meeste gevallen eerst ná het instellen van een rechtsmiddel uitgewerkt tot een volwaardig proces-verbaal, met daarin de zakelijke weergave van de ter

terechtzitting afgelegde verklaringen. De gebruikelijke rechtsmiddeltermijn van 14 dagen na de einduitspraak leidt er in veel gevallen toe dat eerst zo'n vier weken na de meervoudige kamerzitting (twee weken na een politierechterzitting) bekend wordt dat het proces-verbaal zal moeten worden uitgewerkt.

Een volstrekt niet representatieve bevraging van griffiers en rechters bij verschillende gerechten leert dat de daar op volgende werkprocessen van gerecht tot gerecht aanzienlijk kunnen verschillen. Zo zijn er gerechten die de stelregel hanteren dat binnen 6 weken na het instellen van het rechtsmiddel het proces-verbaal moet zijn uitgewerkt. Inclusief het tijdsverloop tussen terechtzitting en vonnis/arrest (14 dagen) en de rechtsmiddeltermijn (14 dagen) komt dat neer op uitwerking op uiterlijk zo'n 2 tot 2,5 maand na het moment waarop de verklaringen ter zitting zijn afgelegd. Andere rechtbanken staan onder druk van werkafspraken met het gerechtshof, die bijvoorbeeld inhouden dat binnen 3 maanden na het instellen van het rechtsmiddel het dossier bij het hof dient te zijn aangekomen. Weer andere gerechten hanteren niet zulke strikte normen - of worden niet door hogere instanties onder druk gezet. Uitwerking kan dan ook wel later dan 2,5 maand na de zitting plaatsvinden. Als gezegd schrijft het derde lid van artikel 365a Sv voor dat dit binnen 4 maanden na de aanwending van het rechtsmiddel moet gebeuren - binnen 3 maanden als de verdachte zich in voorlopige hechtenis bevindt - maar overschrijding van deze termijn wordt niet gesanctioneerd. ^[30] Zo wacht de auteur dezes op dit moment (medio januari 2009) nog op de uitwerking van een proces-verbaal van een rechtbankzitting van eind maart 2008, hoewel de griffier heeft meegedeeld dat hij er in november 2008 aan toe hoopte te komen.

Dit voor zittingen van de meervoudige kamer gebruikelijke patroon kent natuurlijk uitzonderingen, zowel in gunstige als in ongunstige zin. Bij politierechterzittingen - die tot een mondelinge uitspraak leiden - verstrijkt geen 14 dagen tussen zitting en uitspraak. Het uitwerken van het proces-verbaal kan dan ook sneller worden aangevat, wat overigens niet noodzakelijk betekent dat dit ook daadwerkelijk gebeurt. Een andere gunstige uitzondering is veelal de situatie waarin een zaak zich op meerdere zittingsdagen afspeelt. Het proces-verbaal van een aangehouden zitting kan dan zeer kort na die zitting worden uitgewerkt. Ter terechtzitting wordt immers al duidelijk dat de zitting zal worden aangehouden, en dat daarom op grond van artikel 281, vierde lid, Sv een uitgewerkt proces-verbaal zal moeten worden opgemaakt. Anderzijds is niet bepaald binnen welke termijn dat uitgewerkte proces-verbaal gereed moet zijn. Evenmin is bepaald dat dit proces-verbaal vóór de volgende zitting beschikbaar moet zijn. ^[31] Ook in zaken die verspreid over meerdere zittingsdagen worden behandeld, kan het dus voorkomen dat eerst geruime tijd na de aanwending van een rechtsmiddel wordt aangevangen met de uitwerking van de processen-verbaal van de verschillende zittingsdagen. ^[32]

Ongunstige uitzonderingen zouden zich in theorie kunnen voordoen in het geval een zaak bij verstek is behandeld. Gesteld dat de rechtsmiddeltermijn voor de verdachte eerst aanvangt op het moment dat hem in persoon een verstekmededeling is betekend, dan kan het zijn dat het rechtsmiddel eerste jaren na de zitting wordt ingesteld. Om te voorkomen dat ook het proces-verbaal eerst jaren na de zitting moet worden uitgewerkt, bepaalt artikel 327a lid 2 Sv dat in geval van een verstekbehandeling waarbij de rechtsmiddeltermijn eerst aanvangt na de betekening van een verstekmededeling, een volledig proces-verbaal van de terechtzitting wordt opgemaakt, indien ter zitting getuigen of deskundigen zijn gehoord.

Een interessant verschil in de werkwijzen die door de verschillende gerechten worden gehanteerd, ligt in de vraag *wie* de zittingsaantekeningen uitwerkt tot een volwaardig proces-verbaal. Bij veel gerechten lijkt het voor te komen dat soms een andere griffier de aantekeningen van zijn collega tot een proces-verbaal uitwerkt. Bij sommige rechtbanken is het een jaarlijks terugkerend gebruik dat in de laatste maanden van het jaar extra griffiers worden ingezet, om de achterstanden in het uitwerken van processen-verbaal weg te werken, zodat het nieuwe jaar met een schone lei kan worden begonnen. Er zijn zelfs gerechten die een speciaal 'appellen-team' belasten met de uitwerking. De gedachte daarbij is kennelijk dat het uitwerken van een proces-verbaal een zodanige ervaring of deskundigheid vereist, dat deze taak niet aan elke griffier kan worden toevertrouwd. Ongetwijfeld heeft bij het op deze wijze inrichten van het werkproces de wens voorgezet om de kwaliteit van het uitgewerkte proces-verbaal zo hoog mogelijk te doen zijn. De conclusie kan dan ook alleen maar zijn, dat door de betreffende gerechten de volledigheid en juistheid van de in het proces-verbaal opgenomen weergaven van de ter terechtzitting afgelegde verklaringen *niet* als een relevante kwaliteitsparameter wordt gezien. Immers, wie deze aspecten zoveel mogelijk wil waarborgen, zal niet kiezen voor een systeem waarbij structureel de samenvattingen van de ter terechtzitting afgelegde verklaringen worden geschreven door personen die niet aanwezig waren op het moment dat die verklaringen werden afgelegd, en die dus niet eens hun geheugen kunnen aanspreken bij het interpreteren, aanvullen en uitwerken van de aantekeningen van een ander.

Bij ten minste één gerecht wordt het uitgewerkte concept proces-verbaal eerst nog ter toetsing voorgelegd aan een centrale afdeling kwaliteitscontrole. Opmerkelijk daarbij is dat de opmerkingen en wijzigingen die door deze afdeling worden voorgesteld, niet slechts zien op de vorm en de volledigheid van het proces-verbaal, maar ook betrekking kunnen hebben - en soms daadwerkelijk betrekking hebben - op de *inhoud* van de in het concept opgetekende verklaringen. Dat is vooral opmerkelijk omdat de medewerkers van de centrale kwaliteitsafdeling het dossier niet kennen en ook niet ter terechtzitting aanwezig waren.

Het uitgewerkte concept proces-verbaal wordt ten slotte aan de voorzitter voorgelegd. Die kan het concept nog toetsen aan zijn eigen aantekeningen en - gezien het tijdsverloop: noodzakelijkerwijs beperkte - herinneringen, waarna het proces-verbaal wordt vastgesteld. Anders dan bij het vonnis, lezen de andere rechters uit de kamer het proces-verbaal in het algemeen niet vóór de vaststelling. Het geheugen en de aantekeningen van de bijzitters wordt dus niet ingeschakeld om de

juistheid en volledigheid van de verklaringen in het proces-verbaal te toetsen.

Het voorgaande overziend, kan bij wijze van tussenconclusie worden opgemerkt, dat er bijzonder weinig eenvormigheid is te onderkennen in de kwalificaties, achtergrond en voorbereiding van de griffiers ter zitting, de wijzen waarop de verschillende gerechten het proces van uitwerking hebben georganiseerd en de termijnen waarbinnen processen-verbaal worden uitgewerkt. In het gunstigste geval wordt een proces-verbaal binnen enkele weken uitgewerkt door een ervaren en goed voorbereide griffier, die daarbij ook nog gebruik kan maken van een geluidsopname van de zitting. In het meest ongunstige geval wordt het proces-verbaal ruim meer dan een half jaar na dato uitgewerkt door een invalkracht, die noch de zitting, noch de zaak kent, en dit moet doen aan de hand van de aantekeningen van een onvoorbereide zittingsgriffier. Voor het thema van deze bijdrage betekent deze constatering dat, waar het betreft de weergave in het proces-verbaal van de verklaringen van verdachte, deskundigen en getuigen, de kwaliteit van de zakelijke schriftelijke samenvattingen van hetgeen mondeling ter terechtzitting is verklaard, eveneens slechts zeer wisselend kan zijn en derhalve minstgenomen niet in alle gevallen betrouwbaar. In elk geval kan niet gezegd worden dat op een structurele, bij voorkeur eenvormige, wijze is gewaarborgd dat de schriftelijke weergaven in processen-verbaal van de ter zitting afgelegde verklaringen juist en volledig zijn.

5 Huidige wettelijke beïnvloedingsmogelijkheden van partijen

Deze conclusie roept de vraag op welke mogelijkheden aan de procespartijen ter beschikking staan om het proces-verbaal te (doen) corrigeren, in het geval zij menen dat daarin onjuistheden of onvolledigheden zijn geslopen. Vooropgesteld moet worden dat de voorzitter en de griffier het proces-verbaal van de zitting vaststellen, en dat het Wetboek van Strafvordering tegen die vaststelling - of tegen het aldus vastgestelde proces-verbaal - geen rechtsmiddel open stelt. Praktisch gezien zijn echter veel wegen denkbaar om vermeende onjuistheden in een zittingsproces-verbaal te adresseren: men kan een brief met daarin de 'eigen' weergave van de ter zitting afgelegde verklaring aan de voorzitter sturen, men kan bij requisitoir of pleidooi de eigen weergave presenteren, of men kan de persoon (verdachte, getuige of deskundige) wiens verklaring in het proces-verbaal beweerdelijk onjuist is weergegeven opnieuw doen horen. Afhankelijk van de fase waarin de procedure zich bevindt en de overige omstandigheden van het geval kent elk van deze methoden zijn beperkingen. Zo is het bijvoorbeeld niet mogelijk om de verdachte of een getuige opnieuw te laten verklaren als de onjuiste verklaring is opgenomen in een proces-verbaal van een zitting van het gerechtshof, en het proces-verbaal eerst hangende het cassatieberoep voor de partijen beschikbaar is gekomen. Maar daarbij hebben al deze praktische methoden één zwakte gemeenschappelijk: in het beste geval wordt met zo'n methode een *tweede* vastlegging geproduceerd. De *eerste* vastlegging - de beweerdelijk onjuiste registratie in het proces-verbaal van de (eerdere) terechtzitting - blijft bestaan en behoudt haar waarde: de later oordelende rechter (hetzelfde forum of een ander forum) kan uiteindelijk bij de bewijsbeslissing en de selectie van het beschikbare bewijsmateriaal gebruik (blijven) maken van de betwiste eerste vastlegging.

De enige manier om onjuistheden in het proces-verbaal werkelijk te corrigeren is dan ook om de voorzitter en de griffier te bewegen door middel van een nieuw of aanvullend (herstel)proces-verbaal het oorspronkelijke proces-verbaal aan te passen. Een verzoek daartoe *buiten* de terechtzitting gedaan kan echter met een éénregelig briefje worden afgewezen. Een verzoek daartoe *ter* terechtzitting gedaan is geen verzoek als bedoeld in artikel 326, derde of vierde lid, Sv, noch een verzoek als bedoeld in artikel 330 Sv. ^[33] De rechter hoeft op zo'n verzoek dus niet eens een uitdrukkelijke beslissing te geven. Een verzoek een herstel proces-verbaal te doen opmaken is dan ook niet meer dan een aansporing aan de voorzitter en de griffier om de juistheid van de verslaglegging in het proces-verbaal nog eens kritisch te bezien. In hoeverre voorzitter en griffier dit naar aanleiding van het verzoek ook daadwerkelijk doen, is voor de procespartijen niet altijd inzichtelijk.

De gepubliceerde rechtspraak kent enkele voorbeelden van zaken waarin een weigering een herstelproces-verbaal te doen opmaken voor één van de procespartijen aanleiding was te twijfelen aan de onpartijdigheid van het forum, wat resulteerde in een wrakingverzoek. ^[34] Elk van deze wrakingsverzoeken is ongegrond verklaard, hetgeen, in de gevallen waarin dit conflictpunt de enige grond onder het wrakingsverzoek was, niet kan verbazen. In de meeste gevallen komt echter het proces-verbaal van de zitting eerst na de uitspraak beschikbaar, zodat zelfs een wrakingsverzoek niet meer mogelijk is. En in het voornamelijk theoretische geval dat de wrakingskamer van oordeel zou zijn, dat de aard van de onjuistheden die in het proces-verbaal van de terechtzitting zijn geslopen zodanig zijn, dat gegronde twijfel bestaat aan de rechterlijke onpartijdigheid, dan nog is daarmee dat proces-verbaal van de terechtzitting niet van onwaarde: het blijft theoretisch mogelijk dat een later oordelende rechter bij zijn bewijsbeslissing of -motivering gebruik maak van dit ondeugdelijk bevonden proces-verbaal.

De uiterst beperkte mogelijkheden voor de procespartijen om *achteraf* de vastlegging van verklaringen in het proces-verbaal van de terechtzitting te corrigeren, leiden als vanzelf tot de vraag welke mogelijkheden bestaan om preventief, dus *vooraf*, te bewerkstelligen dat de ter terechtzitting afgelegde verklaringen in het proces-verbaal van de zitting deugdelijk worden samengevat. Het Wetboek van Strafvordering bevat verschillende faciliteiten om ter zitting de inhoud van het proces-verbaal

te beïnvloeden. Allereerst bepaalt artikel 326 lid 4 jo 3 Sv dat op verzoek van een procespartij 'van eenige bepaalde omstandigheid, verklaring of opgave aantekening zal worden gedaan' in het proces-verbaal van de terechtzitting. Deze mogelijkheid om 'akte te vragen' wordt in de praktijk gebruikt om buiten twijfel te stellen dat een enkel hoogst relevant punt niet aan de aandacht van de griffier ontsnapt. Dit instrument is echter ongeschikt om te bewerkstelligen dat een ter zitting afgelegde verklaring volledig en juist zakelijk wordt samengevat.

Iets meer mogelijkheden biedt het tweede lid van artikel 326 Sv. Volgens deze bepaling kan een procespartij verzoeken 'dat enige verklaring woordelijk zal worden opgenomen'. 'Voor zover de verklaring redelijke grenzen niet overschrijdt' wordt aan dat verzoek op last van de voorzitter 'zoveel mogelijk' voldaan. Waar precies die 'redelijke grenzen' liggen, is op voorhand niet te zeggen, maar aannemelijk is dat geen voorzitter zal bewilligen in een woordelijke opname van *alle* ter zitting afgelegde verklaringen, of van een *gehele* verklaring, indien deze van meer dan zeer geringe omvang is. Om te bewerkstelligen dat alle verklaringen volledig en juist (en dat mag best zakelijk samengevat) in het proces-verbaal van de terechtzitting neerslaan, is deze faciliteit - waar in de praktijk overigens maar zeer beperkt gebruik van wordt gemaakt - eveneens ongeschikt.

6 Conclusie en oplossingsrichting

In vrijwel alle gevallen waarin een persoon in het vooronderzoek formeel wordt gehoord, wordt hij in de gelegenheid gesteld de optekening van zijn verklaring te corrigeren. Dat is een tamelijk voor de hand liggende waarborg voor de juistheid van de samenvatting van de verklaring in het proces-verbaal van het verhoor. Bij het eindonderzoek krijgt de ter terechtzitting gehoorde die gelegenheid tot correctie niet. Het vlotte mondelinge verloop van de terechtzitting werd door de wetgever belangrijker gevonden dan het nauwkeurig vastleggen van de ter terechtzitting afgelegde verklaringen.

Het gemis van deze waarborg wordt niet gecompenseerd door de wijze waarop het proces-verbaal van de terechtzitting feitelijk tot stand komt. Zonder opnieuw stil te staan bij de vraagtekens rond opleiding, ervaring en zittingsvoorbereiding van de griffier, bij het ontbreken van structureel toezicht op de kwaliteit van diens zittingsaantekeningen, bij het in veel gevallen wel zeer lange tijdsverloop tussen de zitting en de uitwerking van de aantekeningen of bij de omstandigheid dat die aantekeningen in voorkomende gevallen worden uitgewerkt door een persoon die de zaak niet kent en niet ter zitting aanwezig was, moet vastgesteld worden dat niet op een structurele, eenvormige, wijze is gezekerd dat de schriftelijke weergaven in processen-verbaal van de ter zitting afgelegde verklaringen juist en volledig zijn. Nu zulke waarborgen ontbreken, kan de conclusie slechts zijn dat de weergave van de ter terechtzitting afgelegde verklaringen in het proces-verbaal van de zitting niet in alle gevallen betrouwbaar is. Dat is temeer problematisch, nu noch de procespartijen, noch degene wiens verklaring het betreft, voldoende mogelijkheden hebben om al tijdens de zitting de verslaglegging wezenlijk te beïnvloeden, noch voldoende mogelijkheden hebben om de weergave van een verklaring in het proces-verbaal na de vaststelling daarvan te doen corrigeren.

Met de huidige aandacht voor het vóórkomen en voorkómen van rechterlijke dwalingen, en daarmee voor de betrouwbaarheid van bewijsmiddelen, is deze stand van zaken niet meer vanzelfsprekend. In vergelijking met de inspanningen die bijvoorbeeld openbaar ministerie en politie zich getroosten om het daarheen te leiden dat door opsporingsambtenaren opgemaakte processen-verbaal van verhoor deugdelijk en controleerbaar zijn, is de wijze waarop de verklaringen van ter zitting gehoorde verdachten, getuigen en deskundigen door de zittingsrechter op schrift worden gesteld niet meer van deze tijd.

Om de betrouwbaarheid van de vastlegging van de ter zitting afgelegde verklaringen te vergroten, zou men allereerst kunnen denken aan de methode die voor verhoren in het vooronderzoek gebruikelijk is: ook de ter terechtzitting afgelegde verklaringen zouden onmiddellijk zakelijk kunnen worden samengevat, waarna ze nog ter zitting zouden kunnen worden voorgelezen aan de gehoorde, die zijn op schrift gestelde verklaring vervolgens na eventuele correcties ondertekend. Maar ook al zou men het standpunt huldigen dat deze methode de grootste waarborg biedt dat de op schrift gestelde samenvatting juist en volledig reflecteert wat de gehoorde ter zitting heeft verklaard, ^[35] dan heeft deze oplossing het zwaarwegende nadeel dat daarmee het vlotte en efficiënte verloop van de terechtzitting wel heel sterk nadelig zou worden beïnvloed.

In 1917 kon slechts gekozen worden vóór of tegen het ter terechtzitting voorlezen en laten ondertekenen van de verklaring door de gehoorde. Inmiddels bestaan ook andere alternatieven om de deugdelijke verslaglegging van het ter zitting gepasseerde te waarborgen. De meest voor de hand liggende daarvan is om zittingen auditief te registreren. Dat gebeurt inmiddels al incidenteel in - voor zover de waarneming strekt - complexe zaken, waarvan de behandeling meerdere zittingsdagen in beslag neemt. Kunnen niet alle zittingen auditief worden geregistreerd?

Technisch kan het geen probleem zijn om per gerechtsgebouw de geluidsinstallaties van de verschillende zittingszalen op één centrale 'geluidsserver' aan te sluiten. Op deze server worden de geluidsopnames vastgelegd en bewaard. De griffiers hebben bij het uitwerken van de processen-verbaal vanaf hun werkplek *online* toegang tot de geluidsbestanden. Daarmee is ten opzichte van de huidige manier waarop de meeste processen-verbaal van terechtzittingen worden uitgewerkt al een wereld gewonnen. De vastlegging op gerechtscomputers waarborgt daarbij dat altijd een 'authentieke' opname van de zitting kan worden geraadpleegd.

Een complexere vraag is wat de *juridische* status van de vastgelegde geluidsbestanden zou moeten zijn: in welke situaties,

voor welke doeleinden en voor welke personen zijn de opnames te raadplegen of te gebruiken? Uitgangspunt moet zijn, dat geluidsopnamen een aanvulling op de procesverslaglegging zijn, en geen vervanging daarvan. Dat betekent dat het proces-verbaal van de zitting de principale kenbron blijft van hetgeen ter zitting is voorgevallen. De geluidsopname van de zitting dient om de juistheid en volledigheid van het proces-verbaal te kunnen verifiëren. Zo'n behoefte tot verificatie kan opkomen bij de partijen in het strafgeding en bij de appel- en cassatierechter. Deze personen en colleges moeten daarom ten minste op verzoek toegang krijgen tot de relevante geluidsbestanden. Nog eenvoudiger is het om standaard een vastlegging op cd-rom aan het dossier toe te voegen. ^[3] De appel- of cassatierechter is in geen geval verplicht om in *elke zaak alle* geluidsopnamen integraal te beluisteren - van partijen mag immers verwacht worden dat ze in voorkomende gevallen met een zekere precisie aangeven waar in hun ogen de verslaglegging in het proces-verbaal tekort schiet, zodat de verificatiewerkzaamheden door de appel- of cassatierechter beperkt kunnen blijven.

Complexere vragen rijzen waar de geluidsopnamen *buiten* het verband van de eigenlijke strafzaak gebruikt zouden kunnen worden. Immers, het openbaar ministerie - of een van meened verdachte persoon - zal een geluidsopname willen gebruiken in het kader van een vervolging wegens meened. Een verdachte zou een geluidsopname mogelijk willen gebruiken bij een wrakingsverzoek. Een derde-belanghebbende zou onder omstandigheden een geluidsopname willen gebruiken in het kader van een civiele procedure.

Ten gronde komt het mij voor dat de juridische status van een geluidsopname van een terechtzitting in al deze situaties geen andere zou moeten zijn dan de status van het proces-verbaal van de zitting zelf. Voorstelbaar is daarbij dat een soort 'beperkt verstrekingsregime' zou kunnen gelden, waardoor aan iedere aanvrager slechts die gedeelten van de geluidsopnamen ter beschikking worden gesteld die in redelijkheid van belang geacht kunnen worden voor het doel waarvoor de geluidsopnamen zullen worden gebruikt.

Geen van de in dit verband rijzende vragen levert echter een onoverkomelijk bezwaar op tegen het structureel opnemen van alle zittingen - in elk geval alle meervoudige kamerzittingen - in het belang van een meer betrouwbare vastlegging van de verklaringen van verdachte, getuigen en deskundigen in het proces-verbaal van de terechtzitting.

Voetnoten

[1]

Advocaat bij CMS-Derks Star Busmann in Utrecht.

[1]

De meervoudige kamer beraadslaagt en beslist in het algemeen op de dag van de terechtzitting. Zie ook A.J. Blok en L.Ch. Besier, *Het Nederlandsche strafproces*, Deel II, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1925, p. 102 en 103: 'Hoewel de M.v.T. op art. 327 Sv het proces-verbaal als een grondslag voor dit vonnis [in eerste aanleg - DVAB] beschouwd, dient het hiertoe in de regel niet en behoeft het hiertoe ook niet te dienen.'

[2]

Tot HR 22 november 2005, *NJ* 2006, 219 konden verklaringen ook rechtstreeks of afwijkend van het proces-verbaal neerslaan in het schriftelijk vonnis. In genoemd arrest heeft de Hoge Raad bepaald dat in geval van verschillen tussen de weergave van een verklaring in het proces-verbaal en de weergave van dezelfde verklaring in het vonnis, de versie uit het proces-verbaal voorrang heeft. In HR 27 november 2007, *NJ* 2007, 647 was de verklaring van de verdachte neergeslagen in het vonnis van de rechtbank, en vermeldde het proces-verbaal van de terechtzitting slechts 'verdachte, ter terechtzitting ondervraagd, verklaart - zakelijk weergegeven - hetgeen als zijn verklaring is opgenomen in de aanvulling strafvonnis, en daarnaast [...]'. In cassatie werd tevergeefs geklaagd dat het hof vervolgens in zijn bewijsconstructie gebruik had gemaakt van deze - in het vonnis van de rechtbank opgenomen - verklaring ter terechtzitting in eerste aanleg.

[3]

Op video of auditief geregistreerde verklaringen van de verdachte kunnen via het bewijsmiddel van de eigen waarneming van de rechter (artikel 340 Sv) aan het bewijs bijdragen - waarbij die waarneming van de rechter natuurlijk wel weer in het proces-verbaal van de zitting moet worden omschreven om in de (schriftelijke) bewijsconstructie te kunnen worden gebruikt.

[4]

Of het proces-verbaal van een zitting van het eerste gerechtshof, als de zaak na vernietiging door de Hoge Raad door een ander gerechtshof opnieuw wordt berecht: HR 1 februari 2000, *NJ* 2000, 348.

[5]

HR 16 december 1997, *NJ* 1998, 387.

[6]

Voor het proces-verbaal van de rechter-commissaris wordt de 'wettelijke vorm' (vergelijk artikel 344, lid 1 onder 2e Sv) met name bepaald door de voorschriften van de artikelen 175 en 176 Sv. Gebreken in het proces-verbaal ten aanzien van de vormen van de artikelen 172 en 174 Sr betekenen niet dat het proces-verbaal niet meer als wettig bewijsmiddel kan gelden. Zo wijst Melai (aant. 1 op art. 174 Sv) er op dat het bepaalde in artikel 174 Sv al was opgenomen in artikel 64 van het WvSv van 1838, en dat op laatstgenoemde bepaling de Hoge Raad al in 1858 heeft beslist dat het voor de wettigheid als bewijsmiddel 'ten ene male onverschillig is' of de verklaring in het proces-verbaal van de rechter-commissaris door de gehoorde ondertekend is.

[7]

Vgl. G.F.H. Lycklama á Nijeholt, in: P.T.C. van Kampen, J. Silvis en A.L.J. van Strien (red.), *SDU-Commentaar Strafvordering Vooronderzoek*, 279, art. 174 Sv, C, C.1 en C.2.

[8]

HR 23 april 1928, *NJ* 1929, p. 1731.

[9]

De 'wettelijke vorm' van een proces-verbaal van een opsporingsambtenaar, waar artikel 344, lid 1 onder 2e Sv naar verwijst, wordt bepaald door artikel 153 Sv: het proces-verbaal is door de opsporingsambtenaar persoonlijk op ambtseed opgemaakt, gedagtekend en ondertekend.

[10]

KB van 8 april 1994, *Stb.* 1994, 275.

[11]

Ook raadpleging van voor de politiepraktijk meer praktische literatuur (bijvoorbeeld M.G.M. Hoekendijk, *Politiezakboek: Proces-verbaal en Bewijsrecht 2008/2009*, Deventer: Kluwer 2007) levert geen verwijzing op naar een wettelijk voorschrift dat de geschetste praktijk zou opleggen. W. Koopstra en W.G. Fliipsen, *Personen in de strafvordering*, uit de reeks 'Kernuitgaven Opsporingspraktijk', Den Haag: Koninklijke Vermande 2004, p. 72 melden: 'Er bestaat geen wettelijke verplichting voor de opsporingsambtenaar om de verdachte de door hem afgelegde verklaring in het proces-verbaal te laten ondertekenen.'

[12]

Een koppeling met het voorschrift van artikel 174 Sv zou nog kunnen worden gemaakt in het geval opsporingsambtenaren een persoon in het kader van een door de rechter-commissaris ex artikel 177 Sv gedelegeerde onderzoekshandeling verhoren. Het staat echter niet vast dat artikel 174 Sv in dat geval voor de opsporingsambtenaren gelding heeft, en het voert mijns inziens te ver de algemeen gehanteerde politiepraktijk terug te voeren op de *mogelijkheid* dat het door opsporingsambtenaren te hanteren sjabloon ook in geval van een gedelegeerd verhoor van waarde moet kunnen zijn.

[13]

Zie J.M. Reijntjes, 'De mythe van de in vrijheid afgelegde verklaring', *DD* 2008, 64.

[14]

Door de Minister van Justitie bij brief van 11 november 2005 (*Kamerstukken II*, 30 300 IV, nr. 32) aangeboden aan de Tweede Kamer. In dit verband moet ook de (aangenomen) motie Weekers/Wolfsen worden genoemd (30 300 IV, nr. 135), waarbij is uitgesproken dat verhoren op ruimere schaal diende te worden vastgelegd. De in dat kader door de minister toegezegde aanwijzing van het College van procureurs-generaal is nog niet verschenen.

[15]

Dat gaat soms zelfs zo ver, dat de verhorende ambtenaren ook de raadsman verzoeken het proces-verbaal mee te ondertekenen.

[16]

In het licht van deze ervaringen is het onbegrijpelijk dat de rechterlijke macht zich buiten de discussie rond de toelating van de raadsman tot het politieverhoor heeft gehouden: het is toch bij uitstek in het belang van de (zittings)rechter dat de processen-verbaal van verhoor waar een (bewijs)beslissing op gebouwd moet worden deugdelijk en betrouwbaar zijn, en dat geen (zittings)tijd hoeft te worden verspild met het naar aanleiding van een verweer achterhalen van de feitelijke gang van zaken bij een verhoor.

[17]

EHRM 27 November 2008, *Salduz v. Turkije*, Appl. no. 36391/02. Kort daarop verscheen EHRM 11 december 2008, *Panovits v. Cyprus*, Appl. No. 4268/04.

[18]

Zo T. Spronken, 'Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor!', *NJB* 2009, p. 94-100. M.J. Borgers, 'Een nieuwe dageraad voor de raadsman bij het politieverhoor?', *NJB* 2009, p. 88-93, meent daarentegen dat de uitspraak van het EHRM (slechts) verplicht tot het verlenen van 'toegang' tot een raadsman voor de verdachte, en niet zonder meer (ook) verplicht tot het verlenen van toegang van de raadsman tot het politieverhoor. Zie in dit verband ook de zelfstandig gepubliceerde conclusie van advocaat-generaal Knigge (o.m.) onder *LJN*: BH3079.

[19]

Of, bij ontstentenis van de oordelende unus, de voorzitter van de strafsector: HR 4 november 2008, *NJ* 2008, 582.

[20]

Alsmede in de hierna nog te bespreken gevallen van artikel 281, vierde lid Sv en artikel 327a, tweede lid, Sv.

[21]

HR 13 november 2001, *NJ* 2002, 233.

[22]

In de praktijk neemt de voorzitter de regie en dicteert hij de verklaring aan de griffier. Zie ook G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht* (6e druk), Deventer: Kluwer 2005, p. 612.

[23]

Blok-Besier II, a.w., p. 60 (t.a.v. artikel 293 Sv oud). Vgl. Corstens, t.a.p., die stelt dat de procedure ertoe dient de getuige zich te laten bezinnen op zijn

verklaring 'en die verklaring duidelijk te doen aantekenen'.

[24]

Vgl. Melai/Groenhuijsen e.a., aant. 4 op art. 284 Sv, suppl. 52 (dec. 1985).

[25]

Bijl. Hand. II 1917/18, nr. 77.1 (gecombineerd Verslag en NnavV), p. 55.

[26]

Ibidem.

[27]

Zie de brochure *Tips voor secretarissen in megazaken*, uitgegeven door het Landelijk Coördinatiecentrum Megazaken, 3e oplage, juli 2007: 'Laat, als hulpmiddel van de griffier, een geluidsband meelopen. Vooral bij verklaringen van deskundigen is dit een nuttig middel.'

[28]

Artikel 1 jo 1d Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren jo artikel 14 Wet RO. Overigens worden de (substituut-)griffiers van de Hoge Raad als rechterlijke ambtenaren aangemerkt.

[29]

Vgl. artikel 14, derde lid, Wet RO.

[30]

HR 13 november 2001, *NJ* 2002, 233.

[31]

Vgl. de conclusie van advocaat-generaal Knigge vóór HR 10 juni 2008, *LJN*: BC 6779.

[32]

Een creatieve 'oplossing'die soms door rechtbanken wordt gekozen, is om het onderzoek ter terechtzitting niet te *schorsen* op de voet van artikel 281 lid 1 Sv, maar te *onderbreken* tot een volgende zittingsdag voor het nemen van rust ex artikel 277 lid 2 Sv. Zo kan de verplichting van artikel 281 lid 4 Sv worden omzeild, en hoeft slechts één proces-verbaal te worden opgemaakt, waarin alle zittingsdagen worden verwerkt. Dit proces-verbaal behoeft dan eerst te worden uitgewerkt na de aanwending van een rechtsmiddel.

[33]

HR 24 oktober 2000, *NJ* 2001, 5.

[34]

Vgl. Rechtbank Dordrecht 8 maart 2007, *LJN*: BA0897; Hof Arnhem 26 maart 2007, *LJN*: BA2394 en Rechtbank Rotterdam 15 juli 2008, *LJN*: BD7208.

[35]

Dat is niet vanzelfsprekend. Zo noemen A.J. Blok en L.Ch. Besier, *Het Nederlandsche strafproces*, Deel I, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1925, aant. op art. 126, p. 376, bijvoorbeeld als mogelijk nadeel van de eed achteraf 'dat de getuigen in de gevallen, waarin hunne verklaringen in het proces-verbaal der terechtzitting minder juist waren weergegeven, zich daarnaar zouden voegen liever dan op verbetering van het genotuleerde aan te dringen, en dat dus het voordeel dat heette verbonden te zijn aan die methode, niet zoude worden verkregen'.

[36]

Het verstrekken van een geluidsopname aan de procespartijen kan ook dienstig zijn, indien een zaak meerdere zittingsdagen vergt, en een schriftelijk proces-verbaal van een eerdere zittingsdag nog niet beschikbaar is bij de aanvang van de volgende zittingsdag.